
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

AZ EMBER ÉS A TÖRTÉNELEM IDEJE*

Herceg János: *Mulandóság*. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 1994

Herceg János új könyvének címe: *Mulandóság*. Nem véletlenül. Az idő s azzal együtt a korszakokon átfelölő elmélés az utóbbi években megjelentetett köteteiben mindig előtérbe került, könyveinek főszereplőjévé vált. Az 1991-ben kiadott, író-művész kortársairól szóló visszaemlékezés-kötetének címe, bár többjelentésű, magában foglalja a fogalmat: *Nyló idő*, s a *Régi dolgainkról* című tavaly megjelent helytörténeti esszéi is a múltba kalauzolnak, utazásra invitálnak az időben.

A *Mulandóság* felépítésében két alapelv érvényesül. A tematikai egységeken kívül fontos szerep jut az időrendiségnek is. A kötetnyitó *Szülőföldem* című novellaciklus története a két világháború közötti időkhöz nyúlnak vissza, s novelláinak és esszéinek gyakori színterén, Zomborban játszódnak. Mondanom sem kell talán: a novellákban sehol sem szerepel szövetszerűen Zombor neve, nincs benne szó szerint, hogy: a két világháború között, mégis, amikor azt olvassuk: „a színház előtti tér, közepén a tojásdad alakú, füves szigettel, amelyet fiákerek álltak körül, ha a szabadkai gyorsnak még sem indulási, sem érkezési ideje nem volt”, vagy ha azt olvassuk: „Estefelé, miután kigyulladtak a lámpák a főutca fölött, egyszerre népes lett a korzó. A tankönyveket helyes volt elrejtteni a nadrágszifj és a has kényelmesnek éppen nem mondható, szűk helyén, de ettől a diákember mégis komoly felnőttnek érezhette magát, és ez volt a fontos. Mert iskolásfiúk sétáltak el a kivilágított boltok előtt, lévén csirkekorzó a kora esti órákban a főutca, csak később tűntek fel csoportosan a nagylányok, s álltak aztán félkörben sétabotjukra támaszkodva a sarki majomszigeten az idősebb urak is a hölgyeket gusztlálni”, s ha megjelenik a boltos, a kisasszony, a borbély, Zomborčević Žarko rendőrfőkapitány, Lombos, a szobafestő, Kerekes írnok, a polgármester, a hentes vagy éppen Gyarmathyné, a madám, szóval mindezek olvastán határozottan el tudunk képzelni teret és időt, nincs kétségünk afelől, hogy hol játszódnak és mikor a Herceg-novellák eseményei.

* Elhangzott 1994. okt. 14-én az Újvidéki Színházban megtartott irodalmi esten

Itt kell megemlíteni Kekez Tunát, Herceg János ismert novellaalakját, aki 1933-ban megjelent első novelláskötetében, a *Viharban* címűben kel életre, Németh László figyel fel rá, s Szirmai Károly a szimbolizmusában „mágikusán kitüzesedő realizmust” dicséri. A szelencsei cserepező alakja az író későbbi korszakaiban is feltűnik, ezúttal pedig háborúellenes felvonulást szervez, hogy megakadályozza egy katonaszökevény kivégzését, majd egy másik novellában a rebelligkedő a háztetőről szónokolva a rendszert figurázza ki, s nem kíméli öreit sem, mondván: „Gyáva éhenkórászok vagytok! És lusták! Csak azért mentetek rendőrnek, mert ott nem kell dolgozni, csak az urakat szolgálni engedelmesen”, majd az egész napi élcelődés után önként lesétált a tetőről. Viselkedésének meg is lett az eredménye, mert bilincsbe verve vitették el, s szárnyra kelt róla a hír, hogy „az új világrét harcolt”. „A városzéli házak felől jöttem – mondja e kötet harmadik Kekez Tuna-novellájában a főhős –, a földből vert falak és nádtetők neveltek engem, de azért ne higgye senki, hogy megjydek a betontól. Dolgoztam én már Belgrádban és Pesten cseréppel, palával, de még bádoggal is, amikor a bazilika tornyát kellett megjavítani” – s ezzel újabb vonások rajzolódnak ki portréján, ezúttal sztrájkszervezés gyanújába keveredik.

Herceg János első novelláskötetében Kekez Tuna mögött állandó kísérőként ott van egy félelmetes árnyalak, a Pálinka Ördöge is, kinek romlás és veszedelem jár a nyomában, jöttére felsírnak a csecsemők is. Új kötetében a Körgalléros jelenik meg, egy hatalmas víziós kocsmák dorbézolási jelenetben, a végsőig felajzva a társaságot, úgyhogy már-már a félelem, a megmagyarázhatatlan rettegés szegődik a fékezhetetlen idegenhez. Nemcsak a Pálinka Ördögének kísérteties hasonmása ő, s ha korábban úgy gondoltuk, Déry Diró-jának a rokona *A kéthangú kiáltásból*, most, Szenteleky Kornél összegyűjtött novelláinak megjelenése után sokkal inkább hivatkozhatnánk *A körgalléros ember Párizsban* című Szenteleky-novella hőisére, gátlástalansága és félelmetessége okán.

A kötet második, *Mulandóság* cím alá sorolt ciklusában értelmiségi és művész-magatartásformák kapnak hangsúlyos szerepet. A kötet címadó novellában a polgári származású orvos élete alkonyán falura költözik addigi cselédjükhöz, Lidihez, mert „a nép” közzött akar élni, amelyhez mindig köze volt. A többi szövegben pedig feltűnik a *Kék nyárfás* című kötet rokon figurája, a festő, hogy újra és újra művészet és élet kérdésein tűnődjön el. „Vannak megoldhatatlan dolgok” – kezdi egyik elbeszélését Herceg János; ezért kell újra és újra megkísérelni megfogalmazásukat – tehetnénk hozzá mi –, még hozzá mindig más és más formában. Herceg János vérbeli fróként ebben a kötetben sem sokat törődik a műfaj kérdéseivel, neki közölnivalója van, közlendője áll első helyen, s nem foglalkozik novelláinak szabványegységesítésével. Éppen ezt a ciklust olvasva fedezhetjük fel prózai szövegeinek sokféleségét. Esszénovellát ír, parabolát, a riportázs felé hajlítja alkotását; majd rajzot készít, modern szerkesztett mozaikelbeszélést, de nem hiányzik a kötetből a hagyományos nagy-novella sem.

A *Zord idő* szövegeiben a tematikai újdonságot kell kiemelnünk. A nagy hazatérések novellái ezek. Alapszituációjuk, hogy a főhős visszajön valahonnan, az író általában homályban hagyja, hogy honnan, talán a háborúból, talán a börtönből, esetleg a gulagok valamelyikéről vagy a nagy padlássöprések utáni fogságból; a főhős tehát hazatér, ahol minden megváltozott. Mert közben múlt az idő. S nemcsak az emberélet ideje, hanem a történelem ideje is, s a kettő metszéspontján nem örvendetes események, hanem tragikus emberi sorsok alakultak. Herceg János a lélek kiváló ismerőjeként ezeket a traumákat, sokáig elfojtott érzéseket is megszólaltatja.

A *Se itt, se ott* címet viselő novellák az otthontalanság szövegei. Vendégmunkások, otthonuktól távol munkát végző emberek sorsának ábrázolatai, egészen napjaink történetei. A kötet végén pedig ott áll az *Atlantisz* című novella, egy egész elsüllyedt földrész szimbolikus képzetével, nem hagyva kétséget afelől, mi lesz, mi lehet egyedül a végkifejlet.

Kis túlzással azt mondhatnánk, Herceg János legújabb, *Mulandóság* című kötete felidézi az író legkiemelkedőbb alkotói korszakait. Bennünket azonban nemcsak az impozáns egész kápráztat el, hanem éppen annyira a Herceg János-i részletek is. Az például, ahogyan egyik szövegében kibontja egész ittlétünk vízióját: „Odakint lassan derengett. Előbb csak a dérharmatos lankák kapták vissza körvonalait, ahogy hullámhegy és hullámvölgy vonulatában szakították meg a tájat, aztán lassan pirosodni kezdett az ég alja, úgyhogy egyszerre feljöttek a környék falvai a mélyből, és várható volt, hogy a házakból kilépjenek az emberek, s lassú és nehéz léptekkel meginduljanak a hajnal felé.”

A *Mulandóság* irodalmunk fontos könyve, amellyel egyúttal gratulálunk a Déry-díjas írónak.

TOLDI Éva

A HOSSZÚVERS VONZÁSKÖRÉBEN

Géber László: *Szöveg szalonna*. Gemma Könyvek 31., Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994

Két tűzpróbán esett át Géber László, mielőtt *Szöveg szalonna* című versesköténye az elsőkötetesek sorozatában megjelent. Az elsón, többedmagával, felemás sikerrel, hiszen a nyolc fiatal, pályakezdő költő között Gébert is felléptető, *Teletri világ* (1987) című antológia versanyagát a kritika hűvös tartózkodással fogadta („Alakuló, kusza költői üzenetek gyűjtőmedencéje . . . , csaknem egységes abban, hogy nem kínál kimagasló értékeket” – írta róla Utasi Csaba 1988-ban). Annál látványosabb volt Géber másfél évvel ezelőtti költői pillanata, amikor a Kilátó hasábjain megjelent *Jó szöveg szalonna* című hosszúverse. „A jelentős költemények minden ismérével” felruházott versről már egy hét múlva elismerően szólt a kritika (Bori Imre, Kilátó, 1993. ápr. 17.), felismerve benne a jugoszláviai magyar költészetben egyre hangsúlyosabbá váló közérzet-ífra „nagy, áradó”, „páratlan” költeményét.

A jelenlegi kötet címe is, költői hozadéka is egyaránt arra utal, hogy Géber kötetnyi versanyagának gondolati középpontja és csúcsa az említett költemény. A verseskötény anyaga egyenes ívben halad e csúcst jelző versig. *A vihar szele* cikluscím alá sorolt három mű (*Ahogy a nagy madarak, Iti háború van, A város fölött*) ugyanis akár a *Jó szöveg szalonna* versvilágának gondolati és lírai-stilisztikai előkészítőjeként is felfogható. Itt jelennek meg első ízben a disszonanciával szándékosan megzavart s így nem a beigért fónikus harmóniát, hanem a felborzolt összhangot érzékeltető bokorrímkék, amelyek majd a központi hosszúversben is artikuláló szerephez jutnak. A szándékolt nyelvi egyszerűség, dísztelenség lírává oldódásának szöveg helyei e rövid lélegzetű versek – annak a pillanatnak a rögzítői, amikor az alig-poetizált versnyelv, a manapság oly sokat emlegetett lírai „minimalizmus” az ismétlések, a párhuzamok, a kontrasztok, s a rímkék révén egy sajátos közérzet lírai megfogalmazójává lesz. (A költői megszólalás jellegzetes hangszerelésére vet fényt az a két verssor, amely egyaránt idézi fel a *Reménytelenül* című költeményt író